

**КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
У СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ:
СУТНІСТЬ, ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

В.Г. Редько

*кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України*

Визначальними пріоритетами змісту сучасної шкільної іншомовної освіти є її спрямування на компетентісну, комунікативну, діяльнісну, особистісно орієнтовану, культурологічну парадигми навчання. Він забезпечується єдністю предметного, процесуального та емоційно-ціннісного компонентів і створюється на ідеях оволодіння іноземною мовою у контексті міжкультурної освіти, що передбачає взаємопов'язане засвоєння мови і культури народу, що нею спілкується. Такий підхід зумовлює формування в учнів готовності до міжкультурної комунікації у межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування, окреслених чинною навчальною програмою. Саме ці тенденції мають бути домінуючими в професійній діяльності вчителів іноземних мов у 2017 – 2018 навчальному році під час їхньої роботи в початковій, основній і старшій школі.

Компетентісно орієнтоване навчання іншомовного спілкування проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли школярі не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що *кожен учень умотивовано братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить їх функціональне призначення у комплексі з іншими діями*, дасть йому змогу набути досвіду комунікації в усній та письмовій формах.

Основними напрямками трансформації змісту навчання іноземних мов відповідно до компетентісної парадигми можуть бути такі:

а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності, відповідності комунікативним потребам учнів певної вікової категорії, оптимальності для забезпечення їхніх комунікативних намірів;

б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання у реальних умовах спілкування;

в) забезпечення ефективної активізації мовного і мовленнєвого матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивованість навчальних операцій і дій, використання оптимальної системи вправ і завдань та методично доцільних додаткових дидактичних засобів;

г) сприяння усвідомленому і вмотивованому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, текстів для читання, змісту вправ і завдань, змісту правил-інструкцій тощо.

Саме ці положення мають слугувати вчителю підґрунтям для побудови змісту компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасному ЗНЗ, на це повинен бути спрямований зміст кожного уроку.

Важливим компонентом компетентнісно орієнтованого змісту навчання іноземної мови є формування в учнів уміння вчитися, як цілісного особистісного утворення, котре включає знання про способи діяльності, досвід їх застосування, надбання пізнавального іншомовного досвіду, ціннісного ставлення до процесу учіння. Учителям варто враховувати факт, що здатність самостійно діяти учні виявляють індивідуально у процесі усвідомленого самостійного виконання іншомовних операцій і дій відповідно до власних індивідуальних можливостей, характерних своєму віку. Роль учителя у цьому процесі зводиться до раціоналізації та оптимізації діяльності кожного учня, своїми вказівками та кваліфікованими діями пробудити в ньому відчуття спроможності в успішному виконанні поставлених завдань і задоволення від виконаної роботи.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов передбачає усвідомлене оволодіння учнями певними знаннями та навичками й уміннями використовувати їх в іншомовній комунікативній діяльності. Учитель має сприяти набуттю учнями досвіду в її різних сферах, враховуючи вікові особливості школярів на різних ступенях навчання: в початковій, основній та старшій школі, а також повинен

забезпечити оволодіння учнями обсягом необхідних знань, навичок і умінь, які дозволяють набувати їм рівня іншомовного досвіду, визначеного Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти і репрезентованого в дескрипторах A1, A2, B1, B2.

Учень має знати:

- як організувати/підтримувати іншомовне спілкування в різних соціально-комунікативних умовах відповідно до тематики, окресленої навчальною програмою;
- які мають бути норми комунікативної поведінки за різних обставин спілкування;
- якими мовними одиницями доцільно керуватися під час продукування усних і писемних висловлень у різних часових і локальних ситуаціях;
- які мовленнєві зразки необхідно використовувати в різних умовах спілкування, зокрема з представниками різних соціальних статусів і груп, на зустрічах/зібраннях різного соціального спрямування;
- з яких джерел і якими способами здобувати необхідну інформацію для задоволення власних комунікативних потреб;
- як проявляти гнучкість своєї комунікативної поведінки і які невербальні стратегії використовувати за умов дефіциту певного мовленнєвого досвіду;
- якими методами і в який спосіб удосконалювати власний іншомовний комунікативний досвід.

Учень має уміти:

- адекватно реагувати на мовленнєві та немовленнєві коди свого іншомовного співрозмовника;
- орієнтуватися в міжкультурній ситуації під час спілкування, передбачати можливі культурологічні перешкоди та долати труднощі, пов'язані з ними;
- долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації під час спілкування у формі діалогу культур;
- порівнювати значення культурологічних процесів і явищ у різних культурах (чужій і своїй);

- толерантно ставитися до іншої культури, поважати її особливості, навіть якщо вони відрізняються від національної культури, чи суперечать їй;
- адекватно добирати для спілкування лексичні одиниці з національно-культурним компонентом відповідно до умов комунікації та розпізнавати їх в усному та писемному мовленні (лінгвокраїнознавчі знання);
- адекватно використовувати вербальні культурологічні знання в ситуаціях іншомовного міжкультурного спілкування, зокрема враховувати його мету і соціальні обставини та особливості (соціальний статус, професію, вік тощо) партнера/партнерів по спілкуванню;
- прогнозувати можливу мовленнєву та немовленнєву поведінку партнера по спілкуванню і уміти адекватно поводити себе у вербальному і поведінковому аспектах;
- успішно реалізовувати творчі комунікативні завдання, яким не властиві раніше запрограмовані способи виконання;
- не тільки володіти певним обсягом навчального матеріалу відповідно до вимог чинної програми, але й використовувати способи діяльності, що забезпечують успішність освіти;
- виробляти свої способи творчої навчально-пізнавальної діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, усвідомлено створювати власну траєкторію навчання;
- трансформувати, модифікувати, експериментувати з метою вдосконалення змістового і процесуального складників своєї навчальної роботи;
- переборювати побоювання припуститися помилок у процесі оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю, що часто, як засвідчує практика, виявляється психологічною перешкодою для участі у спілкуванні;
- володіти емпатією як готовністю до спілкування із представниками інших культур, толерантно ставитися до них, до їхнього життєвого досвіду та умов, у яких відбувається комунікація;
- адекватно використовувати невербальні засоби спілкування з метою досягнення очікуваних результатів;

- формувати в собі відчуття здогадки, антиципації, синонімії тощо і за потреби вміти раціонально користуватися ними;
- самостійно створювати мовленнєвий продукт як в усній, так і в письмовій формі, що відповідає параметрам, які до нього визначаються за тематикою, обсягом, структурою, змістом, мовним наповненням;
- творчо й успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, толерантно до них ставитися, відчувати власну відповідальність за результати колективної діяльності;
- бути вмотивованою та зацікавленою особистістю у виконанні навчальних іншомовних комунікативних завдань, проявляти активність під час вербальної взаємодії, відповідати за рівень власного розвитку, власної освіти і власного виховання;
- об'єктивно оцінювати свої навчальні іншомовні здібності і вміти їх коригувати відповідно до запрограмованого рівня та комунікативних потреб.

Цих якостей можна досягти, якщо вчителі будуть дотримуватися відповідних умов під час проведення уроків з іноземних мов:

- використовувати мовний і мовленнєвий матеріал для навчання іншомовного спілкування відповідно до комунікативних потреб учнів певної вікової категорії та раціонально його структурувати у змісті навчання;
- методично доцільно визначати комплекс навчальних дій, якими повинні оволодіти школярі під час набуття досвіду іншомовної комунікативної взаємодії;
- дидактично доцільно добирати вправи і завдання як засоби оволодіння мовними операціями і мовленнєвими діями, що забезпечують виконання комунікативних намірів учнів у межах певних тем спілкування, окреслених навчальними програмами;
- визначати номенклатуру навчальних стратегій, якими повинні оволодіти і вміти самостійно керуватись учні для досягнення ефективної організації своєї навчальної роботи та забезпечувати її раціональне використання у навчальному процесі;

- долучати до змісту уроків види і форми навчальної діяльності, характерні процесу реальної комунікації у різних соціальних умовах мовленнєвої взаємодії та є посилюючими для учнів різних вікових категорій;
- використовувати навчально-мовленнєві ситуації як засоби навчання, що орієнтують учнів на дотримання відповідної комунікативної поведінки під час спілкування у різних соціально-комунікативних умовах;
- визначати оптимальний обсяг соціокультурної інформації та ефективні види і форми діяльності для навчання учнів спілкування у формі діалогу культур.

Уявляється, що зазначені вище рівні навченості школярів можуть слугувати вчителям орієнтирами для організації компетентісно спрямованого процесу навчання іншомовного спілкування у ЗНЗ. Розглянемо основні напрями розвитку процесу навчання іноземних мов на різних ступенях.

У **початковій школі (1 – 4 класи)** важливо зацікавити учнів у вивченні іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивовувати необхідність і значущість володіння іноземною мовою як неповторним засобом міжкультурного спілкування. Початкова школа має забезпечувати наступність і безперервність процесу навчання іноземної мови у всьому курсі середньої школи, сформувати в учнів базові навички і вміння, необхідні для подальшого розвитку іншомовної комунікативної компетентності в основній і старшій школі. Вона повинна виховувати комунікативні потреби у пізнанні інших країн і народів, у пошуку друзів не тільки для спілкування, але й для розв'язання певних проблем власної життєдіяльності. На цьому етапі особлива увага вчителів має спрямовуватися на формування в учнів навичок і вмінь спілкуватися в усній і письмовій формах у межах визначених сфер, тем і ситуацій у відповідності до вікових особливостей молодших школярів і їхніх інтересів, на основі використання для цього прийнятих мовленнєвих зразків. Учні вчать виконувати нескладні творчі вправи і завдання, спрямовані на розвиток креативного мислення, у них формуються вміння переносити засвоєний навчальний матеріал в інші ситуації спілкування, давати оцінку певним явищам і діям, які їм доступні для усвідомлення.

На цьому етапі превалюють рецептивно-репродуктивні види навчальної діяльності, котрі виконуються за зразком або іншою вербальною опорою як орієнтовною основою діяльності. Під кінець початкової школи учні самостійно виконують нескладні продуктивні види роботи.

Для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу іноземної мови у початковій школі учителям необхідно сприяти тому, щоб процес залучення учнів до вивчення предмета не тільки розширював їхній світогляд, але й сприяв глибокому розумінню власної культури та її ролі в духовному та моральному розвитку людства.

Процес навчання на цьому етапі організовується відповідно до мережі годин, визначених навчальним планом, і з урахуванням можливості збільшення їх кількості за рахунок варіативної частини. У зв'язку з цим для повноцінного забезпечення навчального процесу вчителям доцільно використовувати вправи і завдання, котрі узгоджуються з віковими можливостями учнів молодшого шкільного віку. Відповідно до європейських стандартів після завершення навчального курсу в початковій школі учні мають досягти рівня А1.

В основній школі (5 – 9 класи) розпочинається етап систематичної та послідовної роботи з автентичними навчальними матеріалами, які сприяють оволодінню нормативним спілкуванням. Помітно зростає обсяг навчального матеріалу, у тому числі того, який спрямований на формування соціокультурної та соціолінгвістичної компетентностей. Чіткіше проявляється функція іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування і як інструмента в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Оволодіння іноземною мовою все частіше розглядається не як накопичення певної суми знань про мову, а як певний рівень сформованості навичок і вмінь використовувати її для усного і писемного спілкування, як механізм пізнання інших народів і культур.

Програмова тематика для спілкування охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, які були об'єктом вивчення на уроках з інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), і з власного життєвого досвіду школярів. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне

спілкування до реальних умов. Учні поступово оволодівають уміннями читати різножанрову літературу, розуміти радіо- і телепрограми доступного рівня складності відповідно до набутого іншомовного досвіду.

Саме ці особливості мають слугувати вчителям підґрунтям для вибору вправ і завдань, які здатні забезпечувати успішне виконання вимог навчальних програм. Відповідно до європейських стандартів учні основної загальноосвітньої школи мають досягти рівня A2, а учні спеціалізованих шкіл – A2+.

У старшій школі (10 – 11 класи) оновлення змісту пов'язане насамперед з упровадженням рівневого навчання іноземних мов. Такий підхід зумовлює використання різних дидактичних підходів до організації процесу навчання та форм і методів оволодіння навчальним матеріалом, зокрема активізації та контролю рівня його засвоєння відповідно до вікових особливостей старшокласників. У них активно формуються важливі особистісні якості: мотивація, усвідомленість способів виконання навчальних дій, самостійність, здатність до самоконтролю, до оцінювання об'єктів і явищ, на які спрямовується іншомовна комунікативна діяльність, здатність висловлювати своє ставлення до об'єктів спілкування та давати їм оцінку, обґрунтовувати власну позицію.

На цьому ступені активно використовується, систематизується та узагальнюється мовний, мовленнєвий та комунікативний досвід учнів, набутий ними на попередніх етапах вивчення мови. Учителі мають активніше використовувати на уроках самостійну роботу учнів, види навчальної діяльності, що все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Доцільно інтенсифікувати використання творчих, проектних, групових, інтерактивних форм роботи. Розвиваються уміння професійно спрямованого застосування іноземної мови відповідно до певної галузі знань. Може практикуватися введення інших курсів, які викладаються іноземною мовою. Рівень навчальних досягнень учнів старшої школи відповідно до європейських стандартів має досягати B1, а випускників спеціалізованих шкіл – B2.

Відповідно до компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов та з урахуванням психофізіологічних можливостей учнів різних вікових категорій

учителеві необхідно доцільно добирати для використання на уроках засоби оволодіння іншомовним спілкуванням (вправ, завдань, ілюстрацій, форм і видів навчальної комунікативної діяльності тощо). Вони набувають дещо інших функцій та мають відповідати певним критеріям:

- умотивовувати навчальну роботу школярів, спрямовану на оволодіння іншомовним спілкуванням;
- активізувати мовленнєву діяльність учнів, адаптувати їх до реальних умов спілкування;
- забезпечувати включення комунікантів у процес ситуативного спілкування і сприяти усвідомленню ситуативності його змісту;
- сприяти дидактично доцільній організації спілкування, давати учням змогу усвідомлювати свою роль у процесі мовленнєвої взаємодії;
- сприяти усвідомленому виконанню школярами мовленнєвих дій для засвоєння способів діяльності з метою оволодіння значенням, формою, функціями мовних одиниць у спілкуванні;
- сприяти розвитку комунікативної прагматичності у доцільному використанні мовних і мовленнєвих засобів для продукування та ідентифікації мовленнєвих текстів в усній та письмовій формах;
- забезпечувати усвідомлення школярами функціональності комунікативних актів під час конструювання змісту і структури мовленнєвих висловлень;
- сприяти розвитку комунікативного мислення, свідомому переключенню думки/змісту з одного об'єкта на інші;
- сприяти розвитку рефлексії щодо власних досягнень і готовності до самовдосконалення;
- сприяти розвитку емоційності спілкування, набуттю досвіду адекватної комунікативної поведінки під час мовленнєвої взаємодії з комунікантами різних соціальних статусів і за різних умов;
- забезпечувати формування умінь здійснювати комунікативну взаємодію, характерну реальному процесу спілкування: розпочинати, продовжувати,

завершувати акт спілкування, уточнювати, заперечувати, висловлювати власне ставлення, давати оцінку, обґрунтовувати свою точку зору .

Проблема компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасному ЗНЗ тісно пов'язана з різноманітними аспектами, на які учитель має звертати особливу увагу і доцільно їх використовувати у своїй діяльності. Одним із найважливіших з них у цьому плані є питання співвідношення видів мовленнєвої діяльності. У зв'язку з тим, що шкільною навчальною програмою передбачається формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності, що ототожнюється з оволодінням і володінням мовою як засобом спілкування, то й сама діяльність має бути зорієнтованою на всі види мовленнєвої комунікації. Сучасна теорія навчання іноземних мов розглядає такий процес як багатоаспектну діяльність, спрямовану на комплексне оволодіння говорінням, аудіюванням, читанням, письмом. Комплексна мета не означає, що учні мають оволодіти видами мовленнєвої діяльності рівномірно й одночасно. Упродовж усього шкільного курсу на певному етапі можливе домінування одного або кількох видів, а також різноманітні зміни в їх співвідношенні. Наприклад, оволодіння іноземною мовою у першому класі розпочинається з пропедевтичного курсу, який проводиться з використанням усної основи навчання. На уроках учні лише слухають мовлення і заучують та повторюють найбільш типові мовленнєві зразки шкільної побутової тематики. На цьому етапі пріоритети віддаються аудіюванню та говорінню. Лише з другого семестру поступово розпочинається робота з навчання читання і письма, проте вони не займають такого місця, як усне мовлення. На подальших етапах оволодіння видами мовленнєвої діяльності здійснюється системно, взаємопов'язано, збалансовано, відповідно до іншомовних комунікативних потреб і ситуацій спілкування.